

Наталія ЛАЗІРКО,
Наталія ОЛЕКСИН,
м. Дрогобич

ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПЦІЇ ТВОРЧОСТІ РАЙНЕРА МАРІЇ РІЛЬКЕ В КРИТИЦІ ВОЛОДИМИРА ДЕРЖАВИНА

У статті проаналізовано дослідження В. Державина, присвячене творчій особистості німецького письменника Р. М. Рільке. Представлено основні параметри творчого універсуму німецького митця, окреслено методологічні стратегії досліджень його творчості цим українським літературознавцем.

Ключові слова: *аналіз, дослідження, естетика, німецька література, стиль, творчість.*

Lazirko N., Oleksyn N. R. M. Rilke's Creative Output in the Literary Estimation of Volodymyr Derzhavyn. The given article deals with V. Derzhavyn's research which pertains to the creativity of R. M. Rilke. The basic parameters of the author's creative universe are represented in the literary estimation of the Ukrainian scholar. Methodological strategies of research are outlined which specify Rilke's output as perceived by the Ukrainian literary critic.

Key words: *analysis, research, aesthetics, German literature, style, creation.*

Лазірко Н., Олексин Н. Особенности рецепции творчества Райнер Мария Рильке в критике Владимира Державина. В статье проанализированы исследования В. Державина, посвященные творческой личности немецкого писателя Р. М. Рильке. Представлены основные параметры творческого универсума немецкого художника слова, очерчены методологические стратегии исследований его творчества этим украинским литературоведом.

Ключевые слова: *анализ, исследование, эстетика, немецкая литература, стиль, творчество.*

Постановка проблеми. Досягнення української літературознавчої науки ХХ століття були б неповними без праць вчених на еміграції. Маємо на увазі дослідження української та зарубіжної літератур Володимира Державина (1899–1964) – літературознавця, мовознавця, перекладача, критика та поета, автора понад 2000 праць з проблем національної та світової літератур, теорії літератури. Діяльність цього вченого, попри повернення в українську історіографію багатьох еміграційних діячів (Є. Маланюка, Юрія

Клена, О. Ольжича, Л. Білецького, Ю. Лавріненка, Ю. Шереха, О. Тарнавського, Л. Рудницького та багатьох інших), досі не знайшла належної оцінки. Складність процесу комплексного осягнення наукової та художньої творчості цього митця полягає у тому, що й досі нема повної бібліографії його праць, що друкувалися на сторінках еміграційної періодики, а тому так поволі повертаються із закордонних архівів «додому». Актуальним для сучасної літературознавчої науки є вивчення і критичне осмислення цих досліджень, які стають ще одним кроком до створення цілісної картини історії літератури та літературної критики як міжвоєнного двадцятиліття в Україні, так і української еміграції ХХ століття.

Аналіз досліджень. Наукова спадщина Володимира Державина, не зважаючи на відсутність повного зібрання його творів, вже ставала предметом наукового зацікавлення Ігоря Качуровського, Степана Хороба, Олександра Астаф'єва, Тараса Салиги, Тараса Шмігера, Надії Басенко. Зазначимо, що ці праці, в основному, присвячені проблемам дослідження історії та теорії української літератури, а також аспектам вивчення перекладознавчої діяльності Володимира Державина. У цих роботах утворюється думка про те, що, як зазначає С. Хороб, «не абсолютизуючи всіх праць діаспорних вчених про літературно-художню творчість, усе ж зауважимо, що їх високий науковий рівень став можливим завдяки використанню ними (без будь-якого політичного тиску й суспільних перепон) найновіших західноєвропейських теоретико-методологічних та історико-літературних підходів до осмислення і розуміння художніх явищ чи й загалом мистецьких і культурних процесів» [9, 3].

Нами теж була зроблена спроба осягнути бачення Володимира Державина творчої постаті Стефана Георге, проте ця робота мала компаративістичний характер, адже предметом її розгляду була рецепція творчості цього німецького митця в Юрія Клена та Володимира Державина [6].

Проте на творчий портрет австрійського поета Райнера Марії Рільке, представленого у невеликій публікації Володимира Державина, ніхто з літературознавців ще не звернув уваги, що зумовлює новизну і актуальність нашого дослідження. Аналіз цієї наукової праці Володимира Державина дає можливість представити погляди українського вченого на особливості поезити Р. М. Рільке, а також окреслити основні концепції бачення Державином творчості цього митця.

Метою нашого дослідження є репрезентація поглядів Володимира Державина на творчу постать австрійського поета Райнера Марії Рільке. З поставленої мети випливають основні завдання: окреслити основні концепції бачення творчості Райнера Марії Рільке у літературознавчому дослідженні українського вченого, задекларувати основні параметри наступних досліджень у запропонованій проблематиці.

Виклад основного матеріалу. Володимир Державин, як і значна частина дослідників літератури на еміграції, постає науковцем, який «був заряджений духом глибокого патріотизму і справжнього націоналізму, що давав йому всі підстави гідно оцінювати і знати літературу інших народів, не применшуючи водночас значення в духовному розвої людства і рідного національного письменства», а тому «ця українськість і європейськість однаковою мірою були важливими для дослідника з діаспори», адже «українське літературознавство на еміграції, виконуючи свою велику місію у знайомстві світового загалу з вершинами українського письменства, просто не могло, не сміло писати абияк» [9, 3]. Його статті, присвячені творчості західноєвропейських поетів (Рільке у тому числі), драматургів та прозаїків, мали на меті збагатити читачів знаннями про того чи іншого діяча, адже «українська молодь, яка формувалася в тридцятих роках (*XX століття – Н. Л.*), а також і ширші кола технічної інтелігенції – через незнання мов і специфічне спрямування як високо шкільних програм, так і видавничих плянів (де перевагу письменникам Західного світу віддавалося за критерієм «лівизни», а не мистецької якості) – фактично були тільки поверхово обізнані зі світовою культурою взагалі, а з літературою зокрема» [9, 15].

Стаття Володимира Державина «Райнер Марія Рільке» вперше була надрукована у газеті «Сучасна Україна» (1952. – 7 січня. – С. 9) і була присвячена 25-ій річниці з дня смерті австрійського поета. З огляду на це, специфічною була і мета цього дослідження – осмислити роль і місце цього поета в історії європейської літератури, бо саме на європейськості письменника наголошував В. Державин, зазначаючи, що «уже на початку цього сторіччя (*XX – Н. Л.*) компетентнішим колам німецького читацтва було ясно, (...) три ймення величезною, аж незрівняною мірою перевищують усю решту: Стефан Георге, Гуго фон Гофмансталь і Райнер Марія Рільке. Історія потвердила на сьогодні цей суд, але й внесла в посмертну долю тих трьох великих німецьких поетів знаменну диференціацію: Георге прагнув стати насамперед німецьким національним поетом, і цього, безперечно, досяг; (...) Гофмансталь, що належить більшою мірою до вужче австрійського письменства (...) Рільке разом із тим уже встиг стати (...) поетом всеєвропейського масштабу і впливу» [1, 441]. Цей висновок вченого першої половини XX століття суголосний з думками сучасних дослідників творчості Р. М. Рільке, які вказують на те, що «вплив якого (*Рільке – Н. Л.*) на новітню європейську поезію дуже значний» [7, 28]. Так, Кіра Шахова, вказуючи на роль і місце Рільке у європейському письменстві того часу, пише: «Намагаючись знайти місце Рільке серед численних напрямків, течій, шкіл кінця XIX – початку XX століття, дослідники його творчості зараховують його то до символістів, то до неоромантиків, то до імпресіоністів або експресіоніс-

тів. Правда ж у тому, що живучи і творячи у бурхливий (у плані мистецьких пошуків) час на зламі століть, Рільке – митець неповторно самотній» [10, 98].

Володимир Державин ставить Рільке в один шерг з такими відомими діячами, як Гете, Шопенгауер, Ніцше, наголошуючи, що він є таким же «знаним і загально визнаним для культурної еліти цілої Європи, (...) що сам він, за власним визнанням, почував себе насамперед європейцем» [1, 441]. Далі автор коротко подає відомості про місця, в яких жив і творив поет, припускаючи, що саме зміна місця проживання та роботи сформувала в поетові те відчуття «європейськості»: « (...) народившись і проживши молоді літа в Празі, будучи перед Першою світовою війною тісно пов'язаним із слов'янським світом, а ще далеко більше та триваліше – з Парижем і літературно-мистецьким життям Франції» [1, 442].

Український дослідник наголошує однак, що не літературний космополітизм визначає значущість цього митця, а те, що Рільке є одним з «найбільших майстрів німецького мистецького слова, є разом з тим одним з найбільших релігійних мислителів новітньої Європи» [1, 442]. Рільке, на думку В. Державина, репрезентує своє щире ставлення до найважливіших питань християнської віри через осмислення проблем європейського духовного життя, висловлених не лише у поезії, а, насамперед, у прозових творах – збірці новел «Оповідання про милого Бога». Тут український вчений вказує на виникнення «напівмістичних концепцій, багато в чому споріднених із сучасним екзистенціалізмом» [1, 442], бо у цих новелах присутнє відчуття крайньої самотності та передсмертний жах у межовій ситуації. Загалом же, як зазначає П. Іванишин, «найбільш характерним для антропологічного аспекту художньої філософії Рільке є розгляд проблем буття людини, якщо її не з екзистенціалістичної, то з екзистенціальної перспективи» [2, 94].

Аналізуючи особливості поетики австрійського поета, В. Державин акцентує на «філософічній» тематиці, яку розробляв Рільке в останні роки свого життя («Сонети до Орфея», «Дуїнезькі елегії»), і наводить для прикладу поезію «Смерть» (В. Державин не вказує у своєму дослідженні автора перекладів творів Рільке українською мовою), в якій, на думку дослідника, «символічний стиль викладу рівномірно з наростанням містичного настрою, сказати б, розкладається і перероджується у щось досить близьке до сюрреалізму»:

Тут смерть міститься, синявий екстракт
в без блюдця філіжанці й без намист.
Для філіжанки досить дивне місце:
стоїть комусь на п'ясті. Добре так

бачити ще, де злам, немов наждак,
в глазури ручки. Персть. І «наdejда»
на згині, в літер стертих ворожбі.

Це той, хто п'є й кого болить напій,
десь за сніданком прочитав достоту.

Так що ж то за істоти,
Що їх хіба отрут жене супій?

Жили б бо далі? Чи ж їх дур – радість
із споживань, що повні шкод і пут?
Треба в них світ наявности твердий
Виймати, наче штучну щелепу?
Тоді лепечуть. Лепет, вир...

О паде зір,
мною колись побачений з моста:
це б не забудь. Стоять! [1, 443]

В. Державин вказує на своєрідний талант Рільке – у реальному бачити щось більше за емпіричну дійсність, по-новому сприймати і глумачити свої переживання, відчуття, емоції. Дослідник захоплюється майстерністю австрійського поета віртуозно і граційно, разом з тим дуже осмислено, описувати природу:

Вже зір мій по горбах промінням вкритих
спішить повз ледь початий мною шлях.
Так схоплює, чого нам не схопити,
появи повне, нас ізвідала –

і мінить нас, чи гірш щастить, чи краще,
в те, чим ми є, хоч ледь прознає й мрець:
то віє знак, знакам причетним нашим...
Ми ж стрічний відчуваєм лиш вітрець

(«Прогулянка») [1, 444].

Однак найбільший талант Рільке, на думку В. Державина, «полягає в аналізі людської психіки» [1, 444], коли досліджуваний автор намагається по-новому охарактеризувати вже відомих у літературі постатей, з огляду на формулу «доля людини – сама людина»:

І ступив до нього янгол: Треба
вповні йти за мною й се наказ.

Бо щоб хтось здолав, мов властю неба,
тих що й найсолодшим поряд себе
надають гіркот, – мій глас.

Правда й ти не надто ліпше любиш,
(не переч: не знаєш ти),
ти гориш, і зримо в книзі шлюбів,
що численних самоти

до глибинності наблизиш
крізь той вхід. Пускай вступить
мною вділених, щоб знизу
їм в зростанні Гельюїзу
перейти й перевопить

(«Обрання дон Жуана») [1, 444].

Підсумовуючи свої роздуми стосовно деяких аспектів художньої творчості Р. М. Рільке, В. Державин стверджує важливу думку про значний вплив цього великого письменника європейської духовності на українську літературу і цей «вплив на українське красне письменство ростиме мірою ознайомлення нашого суспільства з їх літературною спадщиною» [1, 444]. Як бачимо, у цьому український літературознавець не помилився, бо й на сьогодні «українське рількезнавство виходить зі стану «первісного накопичення», поступово розширюючи горизонти досліджень та інтерпретацій» [5, 9]. Оскільки кожна праця Володимира Державина про творчість західно-європейських митців, як вважає С. Хороб, «проектувалася на національне письменство», тому «увиразнюються у згаданих статтях окремі вірогідні припущення вченого про, скажімо, типологічну близькість поетичного мислення» європейців й українських письменників [9, 15]. Володимир Державин вбачає певні типологічні сходження у поетичній творчості Рільке та Юрія Клена, О. Зуєвського, Емми Андієвської, а також називає найкращих (на той час) перекладачів Рільке: Михайло Орест («Жебрак і горда панна»), Богдан Кравців (збірка поезій «Речі і образи»), Ігор Костецький («Пісня про правду»), наголосивши, що спадщина великого поета «повинна привертати до себе найретельнішу увагу наших майстрів мистецького перекладу» [1, 445].

Висновки. Ознайомлення з доробком австрійського поета та дослідження й інтерпретація його творчості українськими літературознавцями ХХ століття, а тепер уже й початку ХХІ-го, вказує на особливе місце, що посідає цей митець у європейському літературному процесі. Не випадковим є зацікавлення його постаттю українськими дослідниками є закономірним,

бо саме «знайомство Рільке з Україною надихнуло на самовдосконалення та пошуки нових форм», а Україна «стала його духовною вітчизною», де «поет віднайшов те, чого так не вистачало йому в атмосфері розпаду Австро-Угорської імперії, – духовність» [4, 52]. Наступні дослідження можуть точніше окреслити грані творчості цього автора в контексті літературознавчих ідей та інтерпретацій Володимира Державина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державин В. Райнер Марія Рільке / В. Державин // Література і літературознавство. Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці. – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – С. 441–446.
2. Іванишин П. Поет і буття: специфіка онтологічного дискурсу Р. М. Рільке / П. Іванишин // Р. М. Рільке й Україна. Наукові студії та переклади з Р. М. Рільке. – Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2002. – Т. 1. – С. 88–104.
3. Качуровський І. Променисті силуетки: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / І. Качуровський. – Мюнхен : УВУ, 2002. – 797 с.
4. Кравченко Л. Визначальна роль України у формуванні поетичного світу Райнера Марії Рільке / Л. Кравченко // Р. М. Рільке й Україна. Наукові студії та переклади з Р. М. Рільке. – Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2002. – Т. 1. – С. 48–53.
5. Кравченко Л. Переднє слово / Л. Кравченко // Р. М. Рільке й Україна. Наукові студії та переклади з Р. М. Рільке. – Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2002. – Т. 2. – С. 5–9.
6. Лазірко Н. Творча постать Стефана Георга в рецепції Юрія Клена і Володимира Державина / Н. Лазірко // *Studia methodologica*. – Тернопіль, 2007. – Вип. 20. – С. 102–110.
7. Наливайко Д. Шукаючи єдності зі світом і людьми. Рільке і Русь / Д. Наливайко // Р. М. Рільке й Україна. Наукові студії та переклади з Рільке. – Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2002. – Т. 2. – С. 27–59.
8. Салига Т. Повернення Володимира Державина / Т. Салига // Слово і Час. – 2007. – № 4. – С. 77–81.
9. Хороб С. Науковий універсум Володимира Державина / С. Хороб // Література і літературознавство. Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці. – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – С. 3–16.
10. Шахова К. Райнер Марія Рільке – людина і поет / К. Шахова // Зарубіжна література. – 2000. – Кн. 8. – Ч. 11 (171). – С. 6–9.
11. Шмігер Т. Володимир Державин: теорія і критика перекладу / Т. Шмігер // Збірник Харківського історично-філологічного товариства. – Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харківське історично-філологічне товариство. – 2005. – Т. 11. – С. 205–214.

Статтю подано до редакції 14.09.2013 р.